SÖMNGÅNGARNÄTTER
PÅ VAKNA DAGAR

En dikt på fria vers
Av
AUGUST STRINDBERG

Till
BJÖRNSTJERNE BJÖRNSON
och
JONAS LIE

Förord till den elektroniska utgåvan

Förlaga: *Samlade skrifter av August Strindberg. Trettonde delen. Dikter på vers och prosa samt Sömngångarnätter på vakna dager*, Albert Bonniers förlag 1921.

Inknappat av *Bertil Rietz* 1997

Inlendningsdikt

Vid avenue de Neuilly
där ligger ett slakteri,
och när jag går till staden,
jag går där alltid förbi.

Det stora öppna fönstret
det lyser av blod så rött,
på vita marmorskivor
där ryker nyslaktat kött.

Idag där hängde på glasdörrn
ett hjärta, jag tror av kalv,
som svept i gauffrerat papper
jag tyckte i kölden skalv.

Då gingo hastiga tankar
till gamla Norrbro-Bazarn,
där lysande fönsterraden
beskådas av kvinnor och barn.

Där hänger på boklådsfönstret
en tunnklädd liten bok.
Det är ett urtaget hjärta
som dinglar där på sin krok.

Inknappat av *Bertil Rietz* 1997

Rasslande natt-tåg rycker mig fram över skånska slätten,
sömnsjukt öga gömmer sig under hattens brätten,
bröstet andas tungt som under ett tegel,
musklerna ligga slappa som våta segel,
örat ger dova ljud som en nedstämd trumma,
tungans band ha gnatat sig stumma.
Känslorna domna som mygg i snö,
minnena blandas med gamla drömmar,
viljan somnar, tankarne dö,
själen lossnar i band och sömmar.

Men frigjord ande, den stackars trötte,
som sina vingar så ofta nötte
i flykt mot himlen, som sedan befanns
bestå av en färglös men vägbar substans
av syre och kväve i behaglig blandning,
ohimmelsk nog, men lämplig för andning,
den stackars anden han glömmer programmet
det nya-nya om materie och kraft,
och blåser från fjädrarne järnvägsdammet;
som om aldrig annat än vingar han haft
han kastar sig ut i den dunkla natten
och svävar bort över land och vatten.
Mot norr går färden luftig och kort,
men kroppen skakas mot södern bort.

I stjärnklar natt under halvtänd måne
han ser det sköna, det rika Skåne
där bovetsåker och klöveräng
och blomstertäppa vid trädgårdssäng,
på bördig lera som mjukaste mossa
för träskodda fötter breda sin flossa.
I vita stugor nu soves och snarkas
av folk som eljes om dagen är vaket
och håller sin utkik som tuppen på taket,

att veta när tiden är inne att sparkas.
Där stiger Småland med forsar och skogar,
som himlen gav stenar i stället för bröd;
där bonden tåligt svettas och knogar
att skydda livet mot hunger och nöd.
Och Östergötland, det mögna och feta,
där ock en ande kan få lust att äta,
det skymtar förbi, tills Kolmårdens bryn
höjer sig mörkt som ett åskmoln mot skyn.
Nu ökas farten, ty det börjar lida
hemåt mot hemmets kära trakt,
där nyss han tröttnat att kivas och strida
och han med de sina förklarades i akt.
Han smyger i natten som vandrande juden
tillbaka till platsen, där hans vagga stått
och där man sedan reste hans schavott
för att ej han trodde på den nationelle guden.

Och nu hörs bruset, där Mälarns bölja
går ut i havet att sig få skölja
från bildad smuts och civiliserat damm.
Han ser bland husrader blinka fram
halvsläckta lyktor, som märka vägen
för nattlige vandrarn med osäkra stegen.
Nu ser han under sig gator och torg
och gyllne kronan på kungens borg.
Han ser palatserna och hotellen,
han ser de gamla, de kända ställen,
där han har kämpat, där han har bråkat,
där han har njutit, där han har tråkat.
Och han vill besöka dem alla, alla;
men natten är kort och plikterna kalla!
Ännu några vingslag mot malmen på norr;
där finner han vilan som duvan från arken,
när åter hon funnit att jorden var torr;
och under fötterna känner han marken,
i rimnöd förstås, ty i verkligheten
fann han en galge, som i kristenheten
mänskorna ännu i dag de vörda,
när sina profeter de skola mörda;
och "i detta tecken" (i galgens) vi segrat,
när olika tänkande oss ha vägrat
sanktion på våra mötens beslut. -
Men för att komma till meningens slut:
han satt på korset till en välkänd kyrka,
som efter ett helgon, ett nationellt,
ibland de många vi ännu dyrka

fått bära namnet, och burit det snällt
trots upplysningen och det nya ljuset -
och Adolf Fredrik kallas gudshuset.

Med en andes frihet tränger han in
i Herrans hus, där icke han varit
på femton år. Se'n dess han farit
vida omkring, och med rivet skinn
vänder han åter i kyrkans famn;
med känslor som seglarn, när han kommit i hamn
och lämnat det svala, det fria havet,
där varje bekymmer blev stilla begravet,
och blicken vidgades vid oändligheten,
men nu i hamnen stöter mot vägg
och känner stanken av bildningens drägg.
Som själen i kroppen, som fågel i buren,
så känner sig anden inom vigda muren.
Och månen skiner på predikstolen,
som lyser förgylld lik själva solen;
och bibeln den gamla, den gåtfulla bok,
på vilken man ännu ej blivit klok,
med det gamla och nya inom samma pärmar;
och mörknat timglas, som prästen härmar,
talar som silver, tiger som gull,
rinner om söndan en timme full,
som när ur tunnan man rycker svickan,
och vilar sig sedan i arbetsveckan;
en antikvitet, en symbol av tiden,
av den likväl, som ren är förliden,
kring evigt samma den vänder och vrider
som pastorns fjärding i nyårstider.

Där står det ännu, det heliga bordet,
där som en yngling han bekände ordet,
med skälvande hjärta och ljugande mun,
där i en enda, en salig stund
sin första mened han tvangs att begå
för att en plats i samhället få.
Där öppnade kyrkan sin famn så varm,
och menedarn tryckte mot moderlig barm
som en värdig son till en vördad mor,
som smeker barnen med näbbar och klor.
Föräldrar och syskon de stodo på gången
och sjöngo med den förfärliga sången
om lammet, som slaktades en gång på kors,

men glömde också den tour de force,
som deras lamm så illa slaktat
för att det skulle bli hedrat och aktat;
de tackade Gud, och församlingen med,
att han så falskligt fått gå sin ed;
de bådo så varmt att han måtte den hålla,
att Satan icke hans själ skulle sålla.
Men Herren hörde visst ej deras bön,
om man får döma av senare rön!

O kyrka, kyrka, du ännu svansar
omkring i världen och tar upp ed
att ingen skall störta din Balder ned.
Men kläd honom också i stålat pansar
så växer och växer den mistelten,
gömd av lövet på de stora trän.
Den lilla busken, som grönskar i snön,
och för sitt omärkta liv i lön,
den skall en gång, kom ihåg det ordet,
det ögonblick, när som minst du tror det,
dig störta själv till den svarta Hel,
och slå din självgoda hjälte ihjäl.

Jag ser i månljuset altartavlan,
där uppståndne Kristus mot himlen sig svingar
i marmorlekamen, men utan vingar.
Och de som i helvetet ville svavla'n,
de stå där nere så dumma och gapa,
sen faktiskt han gjort dem alla till ljugare.
Apostlarne bredvid, just icke slugare,
som trodde han skulle ett rike skapa,
en riktig monarki med ordnar och portföljer,
där fiskardrängar och snickargesäller,
de fingo sitta på kungens fåtöljer -
att här historien jag troget följer
och att min lära som sanning gäller,
det veta vi alla av de heliga orden;
ty Petrus, den styvaste av dem alla,
som kunde vika, men icke falla,
han reste sig själv en stol uti Rom
och byggde ett rike av denna jorden,
och Petri stol står ännu ej tom,
när den skall tömmas, det vete fanen,
åtminstone vet man det icke i Vatikanen.
För egen del jag antar för visst,

att Petrus var en opportunist;
ty när han skulle omsider tala,
och han blev dragen ut på det hala,
förväxlade han ledigt sitt nej med ja
och visste ej hur han skulle sig ha;
ja, jag må bekänna, med rätta dessvärre,
att han desavouerade fegt vår Herre.

O Guds lamm med de djupa såren,
du föll för dumheten - och för fåren;
men i uppståndelsen steg du opp.
Det tror jag också, fast ej på det sättet,
och allra minst i en marmorkropp,
men man skall vara bra nog från vettet,
om man så fattar **sakens förlopp.**
Du föll för din tro, nej, för ditt tvivel,
ty liksom äpplet, när än det är kart.
inifrån gnags av den lilla vivel,
tills skaftet sitter där tomt och bart,
så gnager tvivlet på trones frukt,
när den har möglat och luktar fukt.
Du tvivlade ju på Gamla testamentet,
på sabbatens helgd och på lagens bud;
du tvivlade ju på själva fundamentet
på Javeh, den o f ö r s o n l i g e Gud,
du tvivlade blint på tecken och under
och trodde icke på Satans funder;
du trodde icke, när du såg på livet,
som skaparn trodde, att allting var gott,
ty du fann allting härnere smått,
och till en jämmerdal blev oss livet givet.
Ja, hade du levat i dessa dagar,
då åter man över tillvaron klagar,
då hade du också helt säkert till sist
fått namn och heder av pessimist!

Vad ser mitt öga, så vant att se svart,
där borta på pelarns skarpaste kant!
Ett monument, av en gammal bekant!
Jag känner dig väl, min vän Descartes!
Ha, gamla tvivlare, hur kom du hit?
Förr skulle väl korpen bli vit
som Kristus där borta i höga koret
än du filosofiens nubier...
Men kanske jag gör kyrkan orätt?

Måhända själv hon haft sina dubier?
Vem vet! Om man får döma av monumentet
och av det prunkande gyllne präntet,
så var du allt en förbannad karl,
fast nog du var kyrkans bête noir!
Det är förträffligt, ditt epitaf,
och ger nog ämnen till reflexioner:
där ligger jorden svart som en grav,
höljd i trasor av olika konfessioner;
så kommer en ängel, en svarter en,
och river i lunorna så de gå sönder;
och heligt mörker, som lurat bönder,
det flyr för ljuset, som sprider sitt sken,
ty svarta ängeln med bloss i handen
han lyser upp över mörka landen.
Det påminner mycket i det stora hela
om skapelsens historiska "varde ljus",
och vore det icke i Herrans Guds hus,
jag trodde min själ det var Prometeus,
som hade sin démêlé med självve Zeus.

Du svarta ängel, som kom med ljuset,
vem släppte dig in, om icke i ruset
en kyrkans portvakt somnat från dörren
och glömt slå kors för den lede kurren!
Hur trivs du härinne ibland de trogna,
som alltjämt kartas, men aldrig bli mogna?
Men tyst, jag hörde tornurets klang,
och nattens timmar så hastigt farit!
Farväl, min ängel, bliv vad du varit,
till vite Krist en värdig pendant!

En avskedsblick till den gamla bänk,
familjebänken, där i unga dar,
då ännu icke fattades en länk
i syskonkedjan, då mor och far...
då orgeln brusade med stormens röster,
och solen lyste på altaret i öster,
då många ljusen om julen brunno,
och barnatårar av skräckfröjd runno -

Men tyst, jag hörde att hanen gol,
och fönstren färgas av dagande sol -
om icke jag hade mitt hjärta där borta

i järnvägskupén, han kom till korta,
min starke ande, som blir sentimental
för att han får höra en tupp som gal!
Farväl nu, kyrka! Här fann jag ej
en enda lösning på livets gåta,
här var dock skönt en gång få gråta,
när ödet endast gav grymma nej...

*

Men tåget, det rasslar ren på perrongen,
och man har morgnat sig i vagongen.
Ut strävar en sömnig familjefar,
med hustru och barn i faslig brådska,
och sen han sett efter om något är kvar,
han ropar vresigt på en fyrsitsig droska.

Första natten.

Inknappat av *Bertil Rietz* 1997

Soliga bilder från gångna dagen
draga trötta ögat förbi:
déjeunern är redan tagen
av vår lilla artistkoloni.
Svenskar, yankees, finnar, negresser
sökte lugnet i Beauséjour,
lämnat Paris, modeller, excesser,
slagit sig ned i Grèz vid Nemours.

Spridda grupper i **trädgårn** vandra;
solen skiner så middagsvarm:
svenskar och norskar om varandra,
fransmän och tyskar gå arm i arm.
Solen skiner på vita murar,
blåa druvor på grönt spaljér.
Gullgult päron bland lövet lurar,
väntar döden vid nästa diner.
Eldröd tomat som glöden lyser
mellan skogar av artichaux,
mjällvit laktuk av blodbrist fryser,
blomkål som aldrig får några små,

alla kulturens härligheter:
feta dahlier utan kön,
rosor fyllda med nuditeter:
granna kläder, men inga frön.

Glada mänskor bland maten ströva
och beundra konstfull natur.
Ej att undra: de konsten öva
och ju äro födda i bur.
Där på gräsets putsade matta
sitter glammande liten grupp,
unga makar skämta och skratta,
barnen svärma i yster trupp.
Nu gör vinet sin rund i ringen,
flöjten stämmes till spansk gitarr,
trumpen sitter nu längre ingen:
här den vise vill ej bli narr.
Lätt går dansen på gröna marken
utan frackar och handskar på,
sommarkläder i ljusa parken -
fête champêtre, idyll av Watteau!

Mellan flodens vassklädda stränder
glider sakta en liten båt,
skygga dyka de vilda änder,
skator skratta åt ovan låt.
Hör, där klinga så tunga toner,
klaga över att sommarn gick bort,
glädjens blomster i kalla zoner,
leva livet så tungt och kort,
ingen druva kan liva anden,
kornet ger endast dövande vin,
fräter sinnet, gör darrande handen,
när hon skall hugga de snärjande banden,
löjet drager till vresigt grin.
Ändå klinga de dock så kära,
gamla toner från Mälarstrand,
skarpa röster som knivar skära,
bita hjärtat med blodad tand;
och då tystna de hårda orden,
gammalt groll får en ljus nyans,
och det skönaste land på jorden
är ej längre la belle France!

Kvällens skuggor sträcka nu på sig
daggen faller på löv och gräs,
solen skiner allt mera dåsig,
dansen stannar, sången blir hes.
Middagsklockan nu höres ringa,
toaletten är hastigt gjord;
herrar, damer i trapporna springa
för att träffas vid dukat bord.

Och så lyktas dagen omsider,
glättigt samspråk och intet kiv,
idel solsken och inga strider;
mellan drabbningar herdeliv.
Men nu tystna de glada skratten,
lampor tändas, vilan är när.
Och nu faller så sakta natten,
då är andarnes timma här!

*

Så är jag åter i min födelseort
och stannar igen vid en tempelport,
men ej ett tempels, där man dyrkar skaparn,
skaparn, som skapade himmel och jord,
nej, här man dyrkar blott efteraparn,
som själv av skapelsens jord är gjord.
Här dyrkar man endast det sköna skenet
och tar kopian för original;
man kastar köttet och gömmer benet,
man slänger kärnan och äter skal.
Skall sanning, månne, ligga i sagan,
som högfärden gjorde till upphov och rot
att människan kom på en dålig fot
med Herren, som då måste gripa till agan?
Vad vill väl konstnärn, när med färg och lera
han härmar alla Guds skapade verk,
om skaparn icke han vill korrigera
och över skapelsen kasta sin särk?
Han gör det bättre, så tror den dåren -
än naturen själv har kunnat det göra,
och så tror folket, de snälla fåren.
Och dock, när kan en konstnär ett hjärta röra,
om ej när naturen han är i spåren;
men då det ligger ju nära till hands

att tro, det intet med konsten vanns!

Förunderlig drift att allting härma,
var kom du då egentligen från?
Är du från apan ett nedärvt lån?
Du undeliga låga, som så kan värma,
som så kan bränna en ande ned;
du fanns ej från början i paradiset,
och att vid skapelsen ej du var med,
därpå man finner bästa beviset
i det att Herrens utvalda folk
dig aldrig begagnat som andens tolk!
Och göra bilder, de anségo syndigt.
(Att icke de anse så än i dag
det lär bero på utvecklingens lag!)
Det svaret dock finner jag mera fyndigt
att konsten blott är ett preparat,
en nödfallsåtgärd, ett surrogat
för den av mänskan förstörda naturen,
ett samvetskval, som vill ställa till rätta
vad brutet blivit och som vill sätta
en träarm i stället för den som blev skuren.
Nå, det må nu vara hur helst det vill,
att vänta på svar det tjänar ej till;
och därför går jag ditin i templet
att glömma regeln och se exemplet,
men nu med ögon som fjällat av,
och fri från jordiska hänsyn och krav.

Jag hälsar er då, kasserade gudar,
för detta Oden, Balder och Tor.
De säga ej annat, era marmorskrudar,
än att skulptören var ganska stor.
Man ställt er i farstun bland galoscher och käppar,
som icke få komma i templet in.
Har sanningen också fått sina knäppar,
så har dock äran räddat sitt skinn.
I ären så älskeligt onationella,
att ej på er jag nännes att gnälla.
När ingen fordrar på er man skall tro,
jag också lämnar er oskuld i ro.
Men här blir ett annat litet längre opp,
där praktfullt tronar **den olympiske tropp**!
Förneka Kristus, förneka Balder,
och höj mot Gud ditt förmätna gläfs,

det får du gärna; men tvivla på Zeus,
och du skall väcka ett hiskligt rabalder;
dock ej på Zeus som i himlen satt,
som skötte åskan och styrde jorden
och mänskors dårskap skänkte sitt skratt,
nej, marmor-Zeus som är uppgrävd vorden,
och kallas av stället Otricoli.

Otricoliske Zeus! Här är ingen som stör oss.
Ett ord oss emellan, när ingen hör oss!
Jag trott på dig förr, på din skönhet förstås,
och på de dinas, som på fädernet brås.
Jag kom från Kristus och hans grymma lära,
som bjöd att köttet skulle i branden förgås,
och kroppen hållas i så kallad ära.
Men ungdomsblodet kokar och sjuder,
naturens röst allt starkare ljuder,
och en gammal semitisk askes
jag flyr som en konfirmand sin katkes.
Då råkade jag den glada olympen.
Jag slängde korset, tog en tyrsosstav -
den murkna stammen med livfriska ympen -
och, virad av rankan, jag mig begav
ut i den glada skönhetens värld.
Jag tog för guld vad som var flärd,
men flärden var dock förtvivlat behaglig,
evangelisk just ej, men fullständigt laglig,
och hade jag icke mitt prejudikat,
du högsta domstolens potentat?

Nu ses vi igen! Och du är mig så främmande!
Varken så skön, ej heller skrämmande,
och de dina, den lustiga sköna hop,
jag just ville se i en välgrävd grop!
Jag tycker ni blivit alla så gamla
och färdiga nästan att genast ramla.
Men vad värre är, ni blivit så fula,
och edra kroppar ha blivit gula.
Man står för en gudaskara, och vips
så har man ett hästlass med gammal gips!

Apollo, du skönaste bland skaran,
som möter trotsigt med bågen faran,
ditt högra ben lär ha fallit ned,

och huvet lär sitta en smula på sned;
så säger åtminstone en tysk docent,
och då är det sant, som vore det på pränt.
Och, Venus Milo, din hals är för lång.
Diana, för släpigt man funnit ditt språng.
På Diskuskastarn man tröttnat att vänta:
han hytter bara, men slår ej till.
Hermafroditen ju är en jänta,
och Athene står alltför still;
Bacchos sedan, med rankan om pannan,
skulle hållits en smula ljus,
tittat kanske för djupt i kannan,
bär för tungt på sitt ädla rus.
Och skrapa, Skrapare, dina lemmar rena
från rutten bildnings klassiska smuts,
ett annat släkte har annan arena
och fröjdas åt annat än **lindansarns puts**.
Och Silenus, så stolt och glader,
grundar djupt på sitt faderskap,
och atleternas hela rader,
trånga pannor och stora gap;
tomma bilder och inga tankar!
Kall och orörd bland er jag vankar;
och Laokoon rätt ohygglig,
Niobe något mera uppbygglig,
men där har ock skönheten flytt.
Tankarna sprängde ju sönder stenen -
flaskan för gammal, vinet för nytt -
ämnet större än själva scenen;
ty utan myten, som man känner förut,
så vore med bilderna ohjälpligt slut -:
en jättekvinna, men utan namn,
som har ett barn i sin öppna famn;
en skäggig gubbe, med tvenne söner,
som bits av ormar och skriker böner -
se där vad stenen ensam har sagt;
och här, du konst, är det slut med din makt!

Men fordom såg jag med annat sinne;
och när jag rannsakar i mitt minne,
så tror jag mest att **det hela berodde**
på att den unge ännu helt enkelt - trodde!
Och det är visst, att med duktig tro
kan berg man försätta i avgrunden neder,
och får man bara tro uti ro,
så kan man tro på kejsarens kläder!
Men ej jag kom för att eder smäda,

nej, blott att säga ett sista farväl.
Till nya värv jag vill mig bereda,
och därför städar jag i min själ.
Jag skall er gömma där längst inunder,
bland andra minnen från unga dar,
och kanske en gång i mörka stunder
jag tar er fram - om ni finns kvar!

Farväl alltså! Zeus, Here och alla,
som voro dömde för Kristus falla,
men sedan grävdes av kristne opp,
om också ej i förklarad kropp.
Farväl, I gudar, farväl, gudinnor,
som bara voro dock män och kvinnor,
och knappast det, om man dömer strängt,
för er mitt hjärta är evigt stängt!

Men tyst, vem ser jag i mörkret där borta,
med ryggen i krum och benen för korta?
Han ligger på golvet och grinar så listig
bakom Apollo, konstens majestät;
en utbörding är du, och ännu tvistig
är frågan om din identitet,
och Slaven stundom man plär dig nämna,
men Sliparen också; det vill jag lämna
åt lärda herrars auktoritet;
för mig du är nu en kär bekant
i egenskap av det fulas representant.
Du bildar ensam ett helt teorem
och fyller en lucka i mitt system.
För det första, fuling, vad gör du här,
då det skönas märke du icke bär?
Du är kanhända ett tyst medgivande
av stränge herrar estetikskrivande,
att också det fula må ha sin plats
i själva det skönas marmorpalats!
Nå se då, där fick vi ett rymligt hål,
att sätta vårt brytjärns härdade stål.
Men säg då, bekänn för satan,
hur har man släppt en karl ifrån gatan,
en slusk, som ligger vid rännstens kant,
och tjänar på ärligt hantverk en slant.
Hur har man släppt dig i societeten
av gudar stora, av gudar små!
Du känner då inte vårt reglement

att man skall vara klädd anständigt,
för att man skall vara kompetent
att templet få skåda invändigt.
Ja, där vi treva på hemligheten,
och nu jag konsten börjar förstå!
På dina skuldror, slav, man lade
att skaffa herrarne mat och dryck;
för att förnöja var lustans nyck
man satte slipsten och hacka och spade
i dina händer, du starke träl;
och medan du svettas och pinas ihjäl,
den frie mannen äter - och leker
och kvinnan ömsom piskar och smeker,
och medan du lagade deras stek,
de lekte i konsten sin lustiga lek.
Och därför att konsten var aristokrat,
så blev han för folket en olöst gåta;
men konsten och makten de voro så såta,
och därför fick konsten komma på stat
och äta gratis av folkets mat.

Men nu, slipare, kunde du drömma't?
Nu är du befunnen vara ideal;
och fast bevisningen är mycket skral,
så har man den ändå tillhopasömmat.
Ty svälja kameler och myggor sila,
det kunna våra stora och små gengångare,
det kunna det gamlas unga lovsångare,
som kommendera på stället vila;
ty tiden dyrkar ju det fossila.
Hör på, du slav, och håll dig för skratta,
din skalle är knotig, och bruten din rygg,
din näsa ful och din uppsyn stygg,
och dina fötter som spadar platta.
Du har befunnits idealistisk,
och ändå är du så naturalistisk!
Så kommer syndarn i himmelrik,
blott han förstår att vara antik.
Du skön! Nej, det går ej an,
men ändå för mig du, fuling, får duga.
Ty du är mera, ty du är sann,
när alla de andra stå sköna och ljuga!
Det sanna är fult, det är en gammal historia,
och därför du räknas till konstens förfall;
till konstens, ja, det tror jag.
Men när som skönhetens makt var all,
och slut det blev på lek och på ras och glam,

se då kröp sanningen äntligen fram.
Kryp fram, du slav, men bort med kniven!
Räta din rygg och höj dina blickar,
ty snart de dödas dom är skriven,
och ner i glömskan tiden dem skickar.
Men bort med kniven du så länge slipat,
ty sen man rätten också har skipat,
för dig, du arme, så behövs ej mord;
vi slåss ej med knivar, men med blanka ord.

Farväl alltså, du det skönas värld,
med svala floder och lunder gröna!
I avskedets stund, när känslorna mjukna
och friska tankarna också sjukna,
jag medger nödd, att I voren sköna,
om ock I voren i botten flärd;
farväl då, flärd; mig kallar plikten,
skön den också, men fasligt tung.
Du ler, du Zeus, när du hörde bikten!
Min ande är villig, men min kropp så ung;
farväl, det sköna, behagligt för några,
nu kommer nyttan, nyttig för alla;
och vill det sköna i stoftet falla
och sig med gagnet ödmjukt besvågra,
då får det leva ännu en frist -
så talar en blivande utilist!

*

Men solen skiner på fönstermarkisen,
härlig höstdag, strålande glad;
genom trädgår'n i blotta chemisen
vandra herrar till svalkande bad.
Och sedan, när kaffet väl är drucket
och alla satt sig vid sina stafflin
att knoga flitigt som riktiga bin,
då, må vara, hugget som stucket,
då går författarn på ett avsides rum
och vid sitt skrivbord sätter sig krum.
Han gör poesi, om ock ej så poetisk,
och skriver om konst - som vanligt, frenetisk.
Det kan ju kallas helt enkelt sofism -
inkonsekvens är kanske det rätta -
(jag tror att Darwin kallar det atavism!)

och att utvecklas jämt är icke det lätta.
Nå, fabula docet: gör som jag lär,
och ej som jag lever! Har man hört maken!
Ja visst, det din egen lära ju är:
giv fan personen, men tänk på saken!

Andra natten.

Inknappat av *Bertil Rietz* 1997

Ute på strövtåg hela dagen
i det dimmiga höst-Paris;
häpen väl, men icke betagen,
och beundrar på eget vis.

Genom tunnlar av kalk och tegel
mänskor knuffa sig rastlöst fram;
våta gatan, som söndrig spegel,
ligger solkig av dy och slam,
speglar ännu av himlen flikar,
ger en vrångbild, dunkel och svag,
av den fallna människans drag.
Hungrigt öga på svultna likar
efter födan med avund fikar:
lyx åt nöden ger dåligt stöd,
gatans stenar ge torftigt bröd.
Lastad kärra dundrar och skräller,
kuskens piska som bössan smäller,
tramwaysklockan varnande gnäller,
omnibussen blåser trumpet;
trampad hundvalp tjuter och skäller,
utförsäljare och gesäller
skråla sin sång med röst så gäller,
och där hördes ett barn som grät.
Modersmålet är alltid lika
ibland fattiga och bland rika,
gör sig alltid så väl förstått
utav fransman och hottentott.
Varför grät du, okända lilla?
Gör den stora staden dig illa,
som så mången har lycklig gjort?
Fråga, frågare! Svaret drunknar
i ett grändhål, där livet unknar
och där aldrig du fråga bort.

Och nu smäller det åter och bullrar,
ringer, tjuter, hamrar och mullrar,
gråtes, skrattas, visslas och dundrar,
och du står där försagd och undrar
om du är på ett hospital
eller nederst i avgrundens kval.

Dövad, virrad, med glödhet hjärna,
tar han flykten för att i ro
grunda över den pudelns kärna
och få veta vad han skall tro.
Drar sig sakta ur stora stråket,
men bedövad av bullret och bråket
råkar han in i en labyrint.
Gator slingra, och gränder korsa,
regnet börjar i rännsten forsa,
trötta foten tar steg på slint.
Irrar djupare in i snåren
utav kappor och paraplyn,
och av droskor förlorat spåren,
färdig att hänga sig själv i håren,
blickar tröstlös mot gråa skyn.
Se då ljusnar det uppåt gränden,
öppen ligger en boulevard;
bland plataners stackars eländen
står en kyrka av hackan spard.
Som i öknen, då beduinen
träffat källfrisk och grön oas,
så för vandrarn med trötta minen
bland kaféen och magasinen
vinkar kyrkan av götisk ras.

Ej han går ditin för att bedja,
ej fetischer sin dyrkan ge,
blott åt helig tystnad sig glädja,
lossa blott på den tunga kedja,
glömma var sorgen är och var ve.

Går en stund att stilla betrakta
stenens luftiga ornament;
vilda djur som blommorna vakta;
heliga män, som den mäktige sänt,

och de mäktige mördat och bränt,
gå på leoparder och drakar,
ty den tro som allting försakar
och som kärlekens eld har tänt,
den kan gå genom helvetets eldar,
frågar icke vem smärtan gäldar...
Sådant händer och sådant har hänt!
Uppåt växa fialens stänglar,
uppåt peka de stumma änglar,
uppåt fönstrets båge sig höjt,
uppåt valvets hjässa sig böjt...

Men därinne tasslar och tisslar
genom fönstret som står på glänt.
Hör han orätt? En karl som visslar!
Och här osar ju som av bränt!
Villrådd skyndar han till portalen,
Öppnar varsamt och stiger på;
mystiskt dunkel råder i salen:
färgat ljus i rutor så små.
Men vad avgrundens larm där föres?
Mot det buller härinne höres,
skrik och vissel, väsen och spring,
gatans buller var ingenting.

Vilka syner? Har han gått galet?
Kyrkan ändrad till magasin!
Där de lågo, de dödes gravar,
är nu murad en vattenbassin;
där en turbin med kovlar kavar,
där en hydraulisk press är i gång;
här med högtrycksmaskinen i täten
ångan sjunger sin nya sång
till ett lov åt elektromagneten,
som det sprider med telefon.
Och vid ljus av elektriciteten
helig skymning viker ifrån,
och då ser han man använt kyrkan
till ett museum för yrken och slöjd:
A r t s e t m e t i e r s här skänkes dyrkan,
här utilisten en gång blir nöjd!
Se, där har du ett rensat tempel,
inga bilder och ingen fetisch;
allting här inne bär snillets stämpel,
nyttan här har nått sin prestige.

Men förlåt, jag ser ju ej orätt?
Inom smäckra pelares rund,
högst på hedersplatsen i koret,
och på altarets gamla grund
står en bildstod av herrn i huset
med en uppsyn, sluten och sträng,
fullt belyst av elektriska ljuset -
kyrkans helgon heter Papin!
Och till honom höjas de sånger
från turbin och lokomobil;
remmar, trissor, balanshjul, pistonger,
alla sjunga i samma stil:
Hell Papin, och hell din gryta!
Ditt är tidevarvet som går!
Dock av dig knappt världen hann skryta,
förrn en annan vårt bifall får.
Snart du ligger störtad i mullen,
lik de andra helgon som gått,
Edison stiger nog snart på kullen,
där din stod så stadigt har stått.
Än du räknar dock dagar många,
gjutjärnsspiran är ännu din.
Hell Papin, och hell din ånga,
världens herre - men icke min!
Har du upplöst en enda gåta?
Har du givit ett hjärta tröst?
Mänskors barn ju ännu gråta,
ännu blöda blodiga bröst!
Gjorde du mänskligheten bättre,
gör du lyckliga flere än förr!
Hjärtan rör du ej mer än ett vedträ,
icke öppnar du frihetens dörr!
Icke skapar du dygd med ånga
icke lycka med kalorik;
fattiga lär du ha gjort så många,
när måhända blott en blev rik!

Mycket vackert och mycket fyndigt,
det förnekar ej själva den!
Inte finner jag heller syndigt,
att en kyrka blev mindre igen!
Det är nyttan som jag förnekar,
allas nytta; men nog om det...
Uret redan mot middag pekar,
mörkret kommer, när ingen vet!

Åter ljuda de smäckra valven
av en ångvisslas gälla skrik,
och till dansen kring gyllne kalven
ångrör spela sin orgelmusik;
stenkolsröken rökelse skänker,
herrar herrar så söt en lukt,
vattenhjulet vigvatten stänker,
remmar löpa i ändlös bukt;
liksom ormar de slingras och sträckas,
sövas aldrig av vattnets brus;
likt den eld, som aldrig lär släckas,
brinner blåvitt elektriskt ljus.
Eld och vatten tillsammans pressa
rasslande, skrålande vilt sin refräng;
som demoner de alla mässa:
Ave, Ångra! Ave, Papin!

Farväl då, kyrka, du gamla lämning
av en tid som trodde och led!
Nu det nya brutit fördämning,
går på vägen jämnad och bred;
och likväl med en viss beklämning
tidens son går framåt sin led,
som där elden härjat en hed.
Ty det gamla, i all sin förskämning,
uselt var det - men det var dock stämning!

*

Tvivlande ande, evigt frågande,
sjudande tanke, känsla lågande,
dagens arbete ej er stäcker,
sömnens täcken ej er släcker.
Åter, ande, är du ute i natten,
törstande ande, att söka vatten,
levande vatten ur tvivlets källa;
vart vill du nu färden ställa?
Tvenne stegar du kastat bort,
när du gjorde processen kort
med religionens och konstens riken -
smala åkrar och breda diken -
ut på djupen, de mörka, kalla,
där så många du har sett falla;
dyk i vetandet, där finns svar;

böckerna ännu ha tankar kvar!

Åter känner jag doften av er
gamla vänner i lust och kval;
sist när modlös jag övergav er,
var jag trött på ert dunkla tal.
Nu jag kommer åter att spörja
och ånyo vid början börja;
jag vill ösa ur era brunnar,
jag vill släcka den brännande törst;
stor är tron, men vetat är störst.
Här i mörkret jag ser era leder,
i kolonner de följas åt;
några klädda i gyllent läder,
andra klädda i bara klot;
vän och ovän sida vid sida
alla i väpnad neutralitet.
På signalen stumma de bida,
ivriga att få kivas och strida
för det lilla envar han vet.

Kom fram då först, du gamla garde
teologi, som är bekant med Gud!
Aldrig förr på svaren du sparde,
och svarte på allt med tio Guds bud!
Tala om nu, och håll ej på orden,
vad vet du om himlen, vad vet du om jorden,
vad vet du om liv, vad vet du om död?
Nå, fram med svaret, du himmelens stöd!

Då stiger fram en kyrkofader,
en diger kvart i tjock karduan,
och samma färg som den färgen spader,
och talar om Kristus, men mest om fan;
så kommer en annan, och så en tredje,
och när de alla tala på en gång,
då bliver i lägret en stor glädje -
och psalmböckerna ta upp en välkänd sång,
och exegeserna exegetisera,
och katekeserna kateketisera,
och biblarna tolkas på nittio språk,
Vulgata käbblar med Septuaginta,
Calvin och Luther de slåss med påk,
Gregorius kommer med essentia qvinta

och läser högt utur decretalerna,
och Arndt han bjuder omkring moralerna;
och Thomas Aquino bjuder på försakelse,
som smakar som härsken bakelse;
och Torquemada med tänger och halster
ställer ut av trones skönaste alster -
och slutet blir ett kolossalt rumor,
där den får stryk som icke tror,
och hotas med viggen och hotas med lågan -
och abrakadabra blir svaret på frågan.
Det där jag visste så bra förut -
och pro forma är ju varje examen,
som föregåtts av en grundlig tentamen,
och sådan början ger sådant slut.

Nu, filosofer, nu är det er tur,
I som gått till sakernas botten,
och icke fruktat kräklan och kalotten,
men stått i glödgade pilars skur
av teologiska hatet som gått på lur,
när sanning I sökt, om ock ej I nått'en!
I sanningssökare i skrynkligt läder,
magra och tunna med utbränt blod.
Dålig kost och ringa heder
sanning skänker sin kämpe god.
Fram från hyllorna nu och förkunnen
huru långt på vägen I hunnen,
vad I tänkt om de högsta tingen,
vad I veten som en annan ej vet!
Aristoteles först i ringen,
stödd på livets realitet,
och du, Plato, som såg idéer,
där en annan ej såg ett spår;
svaren båda, jag vågar be er,
vadan jag kom och vart jag går?
Svart är genast den enas svar,
på vitt den andra ej spar;
och när man svaren till hopa fått,
så stannar man framför grått i grått.
Men Sokrates, den visaste i antiken,
du har dock redan i början förstått
att träffa själva huvet på spiken;
men fast du sagt att, när allt kommer kring,
så vet man egentligen ingenting,
så lika fullt har man nystat på:
det ena seklet har trott sig förstå,
att varat endast var i det sinnliga,

det andra grävde i det oupphinnliga,
och så har snurran gått uti cirklar,
som stundom varierat med snirklar.
Vad hjälper väl mig vad Bacon ponerat,
vad Cartesius tvivlat, vad Locke resonerat.
Hur långt kom Kant med sitt rena förnuft,
när han vill förneka oss frihet och luft?
Och Fichte sedan med sitt kära ego,
och Hegel sedan med sitt eviga nego,
och Schellings absoluta identiteten
och hela den kända härligheten?
Om endast två hade tänkt lika,
då kunde väl varit någon vån;
men när på sanningen alla skrika,
då är det bäst att dra sig ifrån.
Så står man där i den filosofiska sörjan
och färdig att börja igen i början.
Mörkare blir det ju längre man går,
och böckerna läka ej våra sår.

Jean Jacques, jag går med dig i naturen
att gråta ut vid dess varma bröst,
och tar mig Darwin upp bland de högre djuren,
det blir till slut min filosofiska tröst.
Och kom, Voltaire, kom, lär mig att flina,
när tvivlets tårar krupit i skrin,
och, Schopenhauer, när tankar mig pina,
räck hit en spruta med Buddhas morfin.

Men dagen bräcker där ute i parken,
och sakta susa de morgonvindar
igenom de frostiga popplar och lindar;
och snön därute på den frusna marken
gnistrar så blåvit och rosenröd,
och i öster en morgonstjärna
bleknar vid solens gryende glöd.
Här i parken jag gick så gärna,
trött på böckernas eviga kiv;
vinden blåste ur ögat dammet
och gav tanken friskare liv.
Blomstergrupper på gräsets sammet,
lindens kronor, surrande bin;
starar som byggde i trädens holkar,
lekande barn med jublande skrin -
allt därute bättre mig tolkar

livets fullhet och livets mening,
än de torra böckernas rad,
som blott vållade hjärtats förstening,
som blott ökade hjärnans förbening,
aldrig gjorde min ande glad;
skänkte blott bedövning för stunden,
visade spår, som för jägarn hunden,
men tog aldrig på bytet fatt;
lyste som irrbloss i djupaste natt;
ledde vandrarn vilse på flyn,
eller pekade också för högt åt skyn;
visade väg, men bjöd ej på åka,
höll för ögat och ropte gå på,
lärde en ofta att hoppa kråka
där man kunde gå rak på tå!

Nåväl! Vad göres mera behov?
Historia, jag känner dina funder!
Du lärde oss dyrka var simpel bov,
som visste att göra dunder!
Juridik! När älskade du det rätta!
Du oftast på bördan har lagt sin sten,
och rätt du alltid gav åt succès'n
och satt till bords med de mätta!
Farväl då, böcker! Du kunskapsträd!
På gott och ont har du varit!
Skall väl du därföre huggas ned
för att med lögner du farit?
Nej, en gång kommer en yttersta dom,
då getterna skiljas från fåren!
Då, marokäng, skall din pärm stå tom,
som av krönte givarn bär spåren.
Och paleotyper som dyrkas på bokauktion,
de skola hamna i hökarbo'n;
då båtar ej inför sanningens majestät
att bara vara en raritet.
Och ordet gäller ej mer för det,
om tryckt på papper eller pergament.
Då blir de yttersta kanhända de främsta,
och månget som blev å båle bränt
skall kanske bli det förnämsta.
Då kommer kanske en dag er tur,
som nu behandlas som makulatur,
att ligga i montre på visningsdagar;
då bindas tidningar i kalvskinnsband,
och namnlös storhet ej mer beklagar
att han fick falla för hökarns hand.

Ja, då blir glädje och allmän förnöjelse,
och alla hoppas på sin upphöjelse.

Men om den stunden och om den dagen
vet ingen här nere på vår syndiga jord;
och tro och hoppas, det är två ord,
av vilka mången blivit bedragen.
Och snopen spåman, som spådde fel,
ifrån alltsammans försiktigt lomar;
och för att undvika onödigt gräl
han tänker t y s t som kalifen Omar.

Tredje natten.

Inknappat av *Bertil Rietz* 1997

Mätt på buller och civilisation,
affischer, lögner och polisförbud,
där hela livet är en imitation
och talangen ersätter Gud,
han söker sig ut i närmaste skogen
att andas en stund i den fria natur -
den äldsta vännen som alltid var trogen -
och njuta livet som ett lyckligt djur.

Så står han omsider vid grinden till Bois
och läser först det långa reglementet,
ty mången fått plikta, som inte känt'et,
och här är inte att bara ta;
naturen kostat betydligt med pengar
och är ej öppen för pigor och drängar;
och man skall vara anständigt klädd,
om ej man vill bliva från parken ledd.
Om det skall vara en gärd av aktning
åt Skaparens skönaste helgedom,
då är väl formen något tom,
och saken stöter ett grand på förpaktning.
Men lika gott, han stiger på
och känner åter hur pulsarna gå;
ty blicken får sträcka sig ändlöst ut,
och bröstet andas till lungans botten -
men det är allt, ty naturen är slut,
och skogen är blott en bild av kokotten:
grann att skåda i all sin stass,

men stassen är bara gjord på karkass.
Bara sättstycken och kulisser,
gjorda efter trädgårdsartistens eskisser;
träden klippta med engelsk sax,
klippor gjutna som utav vax;
kaskader skvala från en vattenledning
och räcka knappt att döpa en hedning;
sjöar också från samma källa,
och broar gjorda à la mode de nature;
och grottor, ruiner i murgrönsparyr,
som man hos gipsgjutarn kan beställa.
Det hela är en stor teater,
där man får visa de fina later
till häst, till vagn, till velociped;
där folk, som eljest ej får vara med
i den stora världen, nu blanda kläder
med eleganta brott och förnäma laster,
och visa att också de förstå seder,
fastän de äro av hederligaste knaster.

O skog, skog! är det av harm
som löven rodna, eller är det av hösten?
Och fåglar, han I förlorat rösten
av stadens eviga, eviga larm?
Kanhända också I ären gjorda
hos fabrikör X Y et Son -
men vad tjänar här om saken att orda,
man blir ju bara beledd som ett fån!
Nej bort, långt bort härifrån,
där allt är falskt som de köpta skratten,
där trän och buskar och jord och vatten
och djur och mänskor som andas däri,
de äro blott articles de Paris;
där ända till himlens tågande skyar,
dem varje morgon åter förnyar,
de äro gjorda av skorstensrök
och ha sitt ursprung i stadens kök.
Han flydde in på en ödslig stig,
som icke hörde till promenaden,
där han fick vara en stund för sig,
till och med ostörd av kavalkaden.

Här var så tyst, att man hörde vinden
hur han susade utmed kinden,
hörde lövens fall ifrån grenen,

daggens dropp på fuktiga stenen.
Röda bokar med gyllene blad,
valnötsträdens polerade stammar;
hagtornsträdet i blodrött flammar
bland kastanjers ståtliga rad;
fina almar och slanka ekar,
stolt akacia mot himlen pekar;
allt är luftigt och fint i ton,
men han saknar den rätta tron,
känner det kyligt, naket och främmande
och så litet med känslan stämmande;
går än längre in uti snåren,
drömmande om den kommande våren -
känner plötsligt invid sitt öra
taggig kvist vid kinden röra,
känner en doft slå fram på en gång
som en ton ur en välkänd sång;
blickar upp och ser bland skeletten
av de nobla träden som fällt,
lummig, mörkgrön, en gran man ställt,
liten son av den nordiska jätten.

Han har trotsat stormar och frost,
han har levat på mager kost;
och när vinden i barren susar,
se då stiga minnena upp,
sommarsyner i solig trupp:
gröna ängar, där havet brusar,
blåa vågor, måsar och änder,
blommande vassar i lugna stränder,
vita björkar i konvaljelund,
smultronställen och abborrgrund.
Åter ser han den varma salen,
kakelugnsbrasan flammar så skönt,
julgran lyser, i ljust och grönt,
mitt bland de små som giva balen;
gamla bliva unga på nytt,
köksan ledes in från köket,
husan dras från det inre stöket,
tjänarna hava med herrskapet bytt.
Jubel-och-klang, så heter dagen,
drängen sitter i herrens stol,
pigan njuter en stund behagen
trona i soffan i helgdagskjol;
jubel-och-klang, så heter dagen,
jul och ljus och endräkt och ro:
evangelium, men icke lagen,

icke forska, men bara tro.
Griper tvivlet dig sen i kragen,
fly då genast in i ditt bo.
Ställ därute din smutsiga sko,
tills din dörr i lås du fått slagen.

Drömmande så i juletankar,
ibland träden han stilla vankar,
väcks av ropet från en polis,
som på ett ganska knapphändigt vis,
mindre artigt och mera snäset,
förklarar öppet: Man går ej i gräset.

Och jagad ut ur det paradiset,
där ormar saknas, men icke Evor,
och av naturen blott finns överlevor,
som här dock tagit det stora priset,
han kommer fram till ett nytt staket,
som döljer en okänd härlighet.

Det är en trädgård med en titel något för lång:
Jardin Zoologique d'Acclimatation.
O, Skapelsens herrar, här måste jag buga!
Aldrig hade jag ändå drömt
naturen man kunde till sådant truga,
om ock det skedde med våld så ömt.
Det är ett naturförbättringsbolag,
som vill rätta vad som är i olag,
och att det lyckats, det tro parisarna,
ty varje föremål har här medalj,
och hedersdiplom ha grisarna;
korna ha mention för sin talg;
kalkonerna bära det röda bandet,
och ankorna äro hors concours,
fasanerna spridas kring hela landet,
och duvorna ätas hos själva Véfour.
Här såg han mänskan i all dess makt,
som på naturen sin hand har lagt;
här såg han den våldförda naturen,
och det prisade herraväldet över djuren,
ja, över växterna också och mycket mera,
som nu han vill kortligen referera.
Han såg askar, ympade till ett trapez,
och äppelträn, snurrade i spiraler;

det stolta päronet, så lågt som gräs,
det kröp på marken efter linjaler;
och skogens jättar, de höga granar,
till små panacher man smakfullt danar,
och buxbom klipper man ut till gubbar,
och vinets rankor huggas till stubbar;
ja, allt det räta har man gjort krokigt,
och allt det enlätta blivit brokigt,
det stora litet och det lilla stort,
och när man fått något riktigt tokigt,
då har sitt bästa man också gjort.
Och han såg änder, som förr kunde flyga,
på marken rulla med bukar så dryga;
och såg hur hönsen med hydraulisk press
göddes så stinda som novembergäss.
Och medan de lågo i sina bås
i mörker och trängsel och kedjor och lås,
i samma rum de fingo skåda
hur äggen kläckte i mekanisk låda.
Det kan ju kallas att läran skärpa,
eller rättare att lära hönan värpa.
På samma ställe - men ledig och lös -
man såg en homunculus i en couveuse -
en liten människa som kom för tidigt,
ett byte man gjorde döden stridigt -
så nu kan barn ock göras med maskin,
och det är höjden av industrin.
Han lämnar djuren, går aporna förbi,
av släktskapen något förlägen.
Nu har han fått vatten på sin teori
och emot hemmet han ställer stegen.

*

Lössläppt ande för sista gången,
flyger ut ur den irrande ark
för att söka sig stadig mark,
som förgäves sökts av så mången.
Och nu smyger han in så sakta
i det ståtliga lärdomspalats,
där man givit det vetande plats,
som framför andra nämns det exakta.

Naturvetenskap, du som är så säker

på dina sakers sanna natur,
du som har upptäckt att fåret bräker
och att människan är ett djur;
du som räknat benen på myran
och har inlagt fiskar i sprit,
du som vet att basen och syran
alltid råkas vid frierit;
du som väger det ovägbara,
du som mäter vad ej har mått,
säg, du måtte väl kunna svara
vilken väg de döda ha gått;
vart vi alla en gång må fara,
var vår vagga från början stått!
Svar det har du, men ej på frågan,
svar på mycket som ej oss rör;
ej bekänner du oförmågan,
men allt längre i mörkret oss för.

Du tog i en sista kraftansträngning,
när din affär var mogen för stängning,
allt levande du samlat hop
och lade ned i en väldig grop;
du tog dina däggdjur du stoppat opp,
och fåglarnas hela luftiga tropp,
de fiskar stumma och kräldjur kalla
de lägre djuren, onämnda alla;
och överst lades allt samlat vetande,
som kommit hop med ett fasligt letande
i huven stora och huven små,
och så med pressen man skruvar på.
Så kramas fram ur den döda materien
en livsens saft, som slås i en retort,
att destilleras från dräggen bort,
och när man kommit till femte serien,
då är essensen klar som ett spad,
och inför mänskor, som häpna gapa,
man visar fyndet med stor parad;
och in i retorten ligger en - apa.
Se där är råttan som berget födde,
se där är svaret du icke bad!
Gå hem nu, hjärta, som länge blödde!
Och, ande, var i din håg du glad!

Jag vill ej faktum om apan förneka,
ty det har nog sin giltiga grund,

och det kan också vår högfärd späka
och väcka oss ur vår gudablund;
men ha vi därföre kommit längre
till frågans lösning och till dess knut?
Mig tycks att vägen blivit allt trängre,
vi stå där dumma just som förut.
Men bakåt, bakåt går nya vägen,
och nedåt, nedåt till trädets rot,
och när man tagit de sista stegen,
så står man ändå på samma fot.
Men lämnom en stund det lärda knåpet
med stoppade fåglar och flugor på nål,
och låtom oss gripa till mikroskopet,
som tränger genom båd' päls och svål.
Vad se vi då genom objektivet,
om vi betrakta en liten parcell
av röda vätskan som håller livet?
Jo, allra ytterst vi se en cell!
"I begynnelsen var cellen", så lyder ordet!
Men före cellen? En annan cell!
Man ser på ämnet; men den som gjorde't,
om han var mästare eller gesäll,
han finns ej till för vedersakarn,
som tror på skon, men förnekar skomakarn.

Men nog därom, jag är kullvoterad,
och cellen är redan installerad
som högsta väsen i den nya tron,
och tron, som bekant, tar aldrig reson.
O, cell (som även urslemmet kallas,
och protoplasma också på de lärdes språk);
o, cell, som styr mitt öde och allas,
kom, frigör oss ifrån livets bråk!
O, urslem, urslem, fyll upp vårt hjärta
och släck vår andes brinnande törst,
o, protoplasma, du, som kom först,
befria oss ifrån tillvarons smärta;
men kan du ej det, kan du ej, när det gäller
i andens strider på liv och död,
ej räcka ett enda antagligt stöd,
kan du ej hjälpa i själanöd,
och sviker du just när som det smäller,
då stryk på foten och lär dig hut!
Ack, det jag visste väl långt förut
att ej man mättar själar med celler!
Nej, vetenskap, för att hjälpa så litet
så är din högfärd alldeles för stor,

och när ditt mystiska hölje är slitet,
och man får se vad inuti bor,
så är du inte den guden man tror.
Nej, du är vorden en förnämitet,
som läser in dig i akademier,
predikar högt om ofelbarhet
och leker stundom med frimurerier;
du sytt dig en förlåt, duktigt tjock,
och tycker mycket om sida kläder,
på folkets dyrkan du kräver med pock
och ratar ej heller utvärtes heder.
Och har man stundom ur din arsenal
ett vapen lånat mot mörkrets makter,
så har man sällan haft annat val
än bryta sig in i din vapensal,
och tränga förbi dina stolta vakter.
(Att det finns lysande undantag
det nekar ingen, det nekar ej jag.)
Men, vetenskap, som skedar naturen
och sett så nära dess hemlighet,
vi är du alltid stum som muren?
Vi talar du ej, som så mycket vet,
om all förkonstling som finns i världen?
Vi stiger du ej i predikstoln
och dundrar högt emot bildningsflärden,
som lyser högst, näst gamla soln,
men också bländar det skarpaste öga?
Vi talar du icke naturens språk,
som nu värderas så ynkligt föga?
Vi tänder du icke på höjden din båk
och låter honom för seglaren lysa
som ute på havet långt ifrån land
i snöstorm och mörker fått frysa
förgäves spanande efter strand?
Då sitter du lugn i ditt studierum
vid fredlig lampa och gör hypoteser,
och tycker världen är fasligt dum,
som dem beundrar, men icke läser.
Och när en upptäckt omsider du gjort
då är det upptäckten som skall firas;
om resultatet man talar ej stort,
blott lärda pannan med lager viras.
Men därför också det börjar glunkas,
på höga ställningen varligt runkas;
och satt du icke i stolen fast,
så låge du där, när ryggen brast.
Och framom förlåten tvivlet smyger;
man ledsnat litet på skuggors spel,

och lita ej på att hon är blyger,
som vågat tvivla en Gud ihjäl.

Ty, höga lärdom, som hulpit makten,
och stundom bolat med industrin,
stig ner en gång i de mörka schakten,
och låna lampan åt Aladdin,
lägg världslig storhet i mikroskopet,
och gör på statskonst din analys,
och för hjältinnan du hittar våpet,
du väntar en jätte, men ser en pys.
Tag gamla kyrkan uti din mortel
och elda sedan din flammande ugn -
att då skall krypa ut ur sin kjortel
en skrumpen sköka - var du så lugn!
Tag vördade lögner och krönta nollor,
besjungna bovar och heliga fjollor,
tag allt vad stort, vad heligt, vad skönt,
som blivit ordentligt stämplat och krönt,
och sätt för blåsröret och för lågan
av sanningens brinnande eviga eld,
tag spektroskopet, den nya förmågan,
som själva solen har dömt utan väld,
och du skall skåda så svarta streckar,
och du skall finna så mörka fläckar
mitt ibland regnbågens färgade strålar,
som prismat förrädiskt för ögat målar.

Du s k u l l e ha gjort det, men du har ej tid,
ja du har så mycket, så mycket för dig,
och mänskligheten du anser ej rör dig!
Du letar som bäst en alkaloid
och räknar håren på en okänd bobba,
som sen skall bära ditt stora namn.
Du håller också på med att jobba
och letar vid polen en isfri hamn,
dit våra grossörer få exportera,
en brännvinslast för varje höst,
och att det icke kan bli stort mera,
det är dock alltid avundens tröst.

Men innan jag lämnar det lärdomssätet,
där av naturen man gjort vetenskap,
och där man förkunnar helt förvetet

allt annat för renaste galenskap,
så vill jag besöka det lärda annex
däruppe på spetsen av sandiga åsen,
där man har funnit stjärnornas
och dyrkat till himlahusen upp låsen.

Nåväl, från Observatoriets kupol
jag ser ut över den sovande staden,
som sovit mer än den tål,
om ock man skyllt på femtinionde graden.
Sov sött, sov gott, dröm icke om mig,
ty det kan kanske hålla dig vaken,
men jag, jag drömmer alltid om dig -
ja säg, har du hört på maken?
Som barnet vandrar till modrens grav,
så oresonligt, så utan mening,
då graven endast med liket drog av,
och aldrig livet tillbaka gav,
men på sin höjd en kemisk förening;
så vandrar jag om natten hit bort
att söka sällskap **en stund så kort**,
men vet att intet jag nånsin råkar.
Om dagen med dig på avstånd jag språkar,
och vill dig alltid så hjärtans väl;
men du vill bara ha mig ihjäl
och säger att endast för nöje jag bråkar,
ja, jag vill bråka dig ur din säng,
och jag vill rida ditt bröst som en mara,
så att du kommer på benen i fläng
och äntligen finner att här är fara.
Du håller brandkår, jag ser dess ljus
där borta i tornet vid Johannis kyrka;
och den skall bevara från eld ditt hus,
om ej, så lär du på ansvar yrka.
Men jag, som kommer så oombedd
och ej är i uniformen klädd,
mig tar du helt enkelt i håren
och frågar av vem jag blev sänd;
du önskar **heldre** bli innebränd
än väckas av **en som är utom kåren**.

Men lämnom jorden, som svar ej ger,
och skådom himmelens eldskrifts-tecken.
I stjärnor minsta som valvet betäcken,
I ären ju solar (så illa men ser!),

och solen själv är ju blott en stjärna,
och de stora planeter, man tror så gärna,
att de må vara de allra största,
de äro de minsta i själva verket,
ty så kan hända, att hin rider märket!

Och måne, du, vår trognaste vän,
du följer om natten, du följer om dagen,
för dig man svärmat och svärmar än,
fast man på dig har blivit bedragen;
fast själv du är mörk, du lyser om natten,
och därför du blivit så ideal,
men saknar ju både luft och vatten
och är befunnen vara ett skal.
Måhända du tolkar vår framtids öde
och tecknar åt oss ifrån de döde,
att du har levat betänkligt för fort,
som vi på jorden också ha gjort.
Du hade kanske en gång som vi
båd' åkrar och ängar och oxar och plogar,
men slog dig på lyx och på svindleri
och brände upp dina skyddande skogar.
Men kanske ock, enligt annan tolkning,
du blev ett offer för överbefolkning,
så att när man ätit allt ätbart fanns,
så åt man varandra som kannibaler,
och fast i mån' man har fyra kvartaler,
så gick bankrutten dock som en dans.
En annan mening, och mera probabel,
är den att solen vägrat dig lån,
och då var du icke längre kapabel
att hålla dig uppe, men gick ifrån...

Nu kör du tomning din långa bana,
och allt vad du ägde tog solen tillbaks;
se där vår framtid vi kunna ana!
Och när vi domna in i Nirvana,
då blir vår värld oss alla till lags.
Man har ju märkt att solen slocknar
och att dess dunsthölje alltjämt tjocknar,
ja, man har redan en istid spått,
då halva vårt klot skall täckas av isar;
då hjälpa ej kaklugnar eller spisar,
och ut vi måste med ont eller gott.

Då lösas så enkelt de svåra frågor,
då ligger Sverige som en glaciär,
då åkes skridsko på Bottnens vågor,
då äskas ej anslag till krut och gevär;
och inte bråkas om apanaget,
ty ingen vill längre vara vår kung,
när intet mera finns kvar i vår pung;
då emigrerar hela bagaget
av ämbetsmän och av dignitärer,
och av grossörer och av hetärer
att söka ett mera civiliserat land,
som man kan räcka sin skyddande hand;
där man kan bli på nytt patriotisk,
sen väl befolkningen man gjort idiotisk
med vrånga lagar och kyrkligt tvång.
Men resan blir då en smula lång,
ty Patriotien (så nämns då landet)
det får väl sökas nere vid Kap,
där man får knyta det nya bandet
med hottentotter och annat skrap.
Och att den ej hindras, den emigrationen,
det tror jag fast, ty jag känner nationen.

Då först, mitt Sverige, då är du fritt,
och du får äga vad som är ditt.
Det är ej mycket **de girige** har lämnat,
men när som istäcket en gång rämnat
och kölden åter sin kos har flytt,
då kan du börja igen på nytt.
Men akta dig då att leta i mullen,
och böka icke i ättekullen,
ty börjar du dyka i gamla fynd,
då dyrkar du snart det som är förflutet;
nej, tro då heldre att det är synd,
och gå framåt bara oförtrutet.
Låt snö och isar betäcka det gamla,
ty eljes tillbaka igen du skall ramla.
Lev fri och stolt i din karga natur,
sälj ej din frihet mot en falsk kultur;
byt ej din bärgning mot lyxartiklar,
giv ej din grundlag för hovmatriklar,
och dyrka ej gudar som mänskor gjort,
och tro ej att något på jorden är stort.
Se upp i rymden, kalla den himmel,
och känn **så oändligt liten du är,**

i detta solars omätliga vimmel
du är den minsta som etern bär.
Och själva solen, som är vår moder,
åt vilken man på jorden rest stoder,
hon är ej längre i unga år;
hon börjar mista sitt gyllne hår.
Och när hon åldras, så åldras vi,
och när hon dör, då är det förbi
med oss, med små, med stora, med alla,
och när hon kallnat, äro vi kalla;
och när hon stannat uti sitt lopp,
då stanna vi också! Se där vårt hopp!

Nå, varför bösta och varför bråka,
när allt en gång skall bli lyckligt slut?
Och varför den döende ständigt tråka,
när ändå så snart han skall bäras ut?
Jo se, det lär dröja så fasligt länge,
förr'n spådomen helt i fullbordan går,
ja, det lär dröja mång tusen år,
om man får tro på de herrar stränge,
som räknat ut det med integraln
och verifierat det med spektraln,
Och ändå skulle det kunna hända
att när på siffrorna man hunnit vända,
som när man vänder ett gammalt plagg,
det hela fanns vara en enkel blague!

Nej, låt oss taga för ovisst visst,
och låt oss söka så först som sist
åt oss förljuva de sista stunder;
ty vi, som ej längre få tro på under,
vi måste själva gripa oss an
och bråka allt vad bråkas kan
för att åtminstone gå sista färden
ej såsom slavar, men frie män;
och efter vi leva i denna världen,
så låtom oss göra något för den.
Och den som ej lever för bara äran,
han tage till godo denna läran:
de flestes bästa är det högsta väl.

Nu har jag talat, och räddat min själ!

*

Men morgonen gryr! Det är nyårsdagen!
Det är löftenas dag och hoppets dag!
Statt upp då, tvivlare, tag nya tag!
Om ock din dröm blev oftast bedragen,
så tro på livet, tro att det kan hjälpas!
Och skulle än lasset ofta stjälpas,
så stig då av och lassa igen!
Och blir du liggande? Nå än sen!
Ditt liv är väl ej förmer än de andras,
du må nu prisas eller klandras!

Nej, ande, sov du om nätterna,
och var om dagen dess mera vaken;
skilj noga fåren ifrån getterna,
den lilla personen från den stora saken.
Och kommer tvivlet som tjuv om natten
och säger att allt är intet och ingenting,
och att ditt verk är en skrift i vatten,
och allt går runt som i en ring,
så tänk på trälen som bär dagens tunga
i gruvan, smedjan, i en giftfabrik,
där han får leva med en fjärndels lunga,
och ändå vågar om hoppet sjunga,
men hör ej själv att det blott är skrik.

Hör bönderna komma! Med rätt och lag
de kräva åter vad våldet roffat;
att seklers mörker ej dem försoffat
det ligger snart uti öppen dag!

Se kring dig bara, hur som besatta
de arma lekmän predika tron,
och om du icke kan finna reson,
så måste dock deras nit du skatta!

Se firad ädling med lagrar och band,
han kastar handlöst sin gyllne lyra

på offerbålet, som står i brand,
han också gripen av den nya yran
åt brodren trälen räcker sin hand!

Se på den ärlige publicisten
med liten ära och ingen ro,
och ingen lager, blott törnekvisten,
med ringa hopp att få slut på tvisten
han fjällas levande för sin tro.
Stå upp du, tvivlare, slå spelet i kras,
här duger ej längre på vers att leka,
och när de knotiga påkar dras
då får du ej mera tveka!
Och slår du blindvis, och slår i sten
slå om igen tills du träffat målet,
och hugger du dig i ditt eget ben,
så är det ej mer än du tål'et.

Hell, hemland! Natten är över!
Det fega tvivlet, som kraften söver
för morgonsolen har vikit bort,
och klara dagen är här inom kort!

Se kring dig, tvivlare, hur andarne vakna,
och nedärvt högmod skall ödmjukt spakna,
och då skall tron till sist krypa fram,
och gör den ej det, så vare dig skam!

Fjärde natten.

Inknappat av *Bertil Rietz* 1997

Vandringsåren lupit till ända,
när tröttad ande och sliten kropp
längta åter mot hemmet få vända
att söka ställen och minnen opp,
som för **den hemsjuke** hägrat så fagra
i nattens drömmar, i diktens rus,
att se om de tåla vid dagens ljus,
och icke bliva betänkligt magra,

när gardinen dras upp och nattlampan släcks
och sömngångarn häftigt ur slummen väcks!
Lastad med intryck från Romas kullar,
schweizerhotell och preussiska tullar,
socialismen och septennatet,
eviga freden och konkordatet;
led på sallat och sura viner,
mätt på wurst och falska sardiner,
makaroner, Hofbräu och oljor,
danska torskar och norska koljor,
tamburiner och kastanjetter,
tingeltangel och chansonetter,
boulevarder med asfaltplattor,
brända landskap med flor av damm,
torra floder med bäddar av slam,
ängar, röda som kokosmattor,
allt vad samlat ligger i minnet
färgas likblått av sjuka sinnet.
Nu då ändernas fylkade tropp
visar vägen till fosterjorden;
när som bokarne gå i knopp,
livsled pilgrim drager till norden.

Och så står han åter på åsen,
där i drömmen han ofta stått;
ser därnere strömmen med måsen,
skepp och hustak, kyrkor och slott.
Allt är sig likt och dock så annat;
skönare ej en dröm sig besannat,
smyckad, färgad av fantasin -
verkligheten går långt förbi'n.
Vårsoln på gotiska spiror skiner
och på nya palatsers mur;
telefonernas ståltrådsgardiner
mjukt drapera stadens kontur;
esplanadernas gröna gångar,
järnbanbroarnes svarta spångar,
elevatorer, hamnar, chausséer,
panoramas, cirkus, muséer,
allt är ståtligt, präktigt och nytt;
sagan sig i sanning förbytt.

Hänryckt, stolt över fädernestaden
går han ner från sitt utsiktsberg
att få skåda bakom fasaden,

se om gårdssidan håller färg.
Längs med husens rader han strövar,
väntar fånga en vänlig nick,
då och då sitt minne han prövar,
när han möter en slöjad blick.
Endast främmande nya typer
långsamt skrida mot bönhus och bank;
böjd är nacken och steget kryper,
släckt är ögat och hyn är krank.
Ser han skymta i myllrande skaran
ungdomsvännen, så får den brått,
visar ryggen åt kättarn och faran,
bleknad kind och håret i grått!
Stackars mannen har blivit botad,
kom för nära de svartas garn,
miste kunder, affären vart hotad,
föll i kampen för hustru och barn.
Trött mot gamla kafét han ilar,
mötesplatsen från längesen.
Vid sitt stambord en stund han vilar,
väntar trycka åtminstone en
av de många händer där kramats
under skämtets och allvarets stund,
här, där fälttåg fordom beramats,
här, där bägarn gjorde sin rund
efter segern, bland bundsförvanter,
och där nederlaget vart glömt,
när det dryftats på alla kanter,
glömt när sista glaset var tömt!
Klockan knäpper i tomma lokalen,
solen skiner på tobaksskyn,
mörka landskap begränsa salen;
svarta fjällar mot himlens bryn
resa kammar med gråa tallar;
stilla vatten slumra i hägn
av de mossiga gråstensknallar;
slanka björkar i höstligt regn
gråta över den sommar som farit
alltför fort, som den aldrig varit.
Klockan knäpper i tomma lokalen,
ingen kommer, tiden görs lång.
Ovisst sinne vill lättas från kvalen. -
Ensamheten gör salen trång.
Kallar kyparen för att fråga;
börjar hålla en intervju.
Hinner ej längre karlen plåga. -
Allt han vet i ett enda nu.
Kretsen är skingrad, alla borta!

Ingen vandrar mera hit ner!
Äldste vännen är kommen till korta,
dog i fjol - han vet icke mer.
Och en annan av sjukdom bruten,
väntar endast sin sista stund.
Gamle N.N.? Av gikten knuten
syns ej mer här nere som kund!
En är gift och håller sig hemma,
en har tagit det blåa band,
en har kommit i fängelsets klämma,
en har rest till främmande land.
Och de andra? - Ja, de försvunnit! -
Och "han själv"? - När namnet han gett -
(visserligen hade det hunnit
ned till karlen, men ej hans porträtt)
svarade denne med ton så myndig
som den nämnde ätit hans bröd
eller varit en extra syndig:
"Herren vet det, men nog är h a n död."
Glaset svepte med hast han i sig,
drack på egen och andras mull,
strupen snördes, blicken blev disig,
ögat sjönk in i bleknat hull.
Ut på gatan igen han strövar,
stiger i trappor att söka en vän;
ringer, knackar, låsen han prövar:
vännen flyttat för längesen.
Kommer slumpvis till kända trakter,
minnen väckas, växla alltfort;
dit han dragits av dunkla makter,
stannar tankfull vid välkänd port.
Bland palatsen i ett gammalt ruckel
ligger skumt i en enslig gränd
som bland resar en liten puckel
gömmer sig att icke bli känd.
Där en gång sitt näste han redde
för att bygga ett eget bo,
där i egna hemmet han trädde
utifrån stormen att finna ro.
Genom rutan på nedra botten
över smutsig och rökt gardin
mellan flaskan och äggkarotten
- ty där hålls nu ett magasin -
vill han söka för ögat måla
forna hemmet i rosenrött.
Men han ser blott en rökig håla,
hör blott rusiga röster skråla:
allt är öde, allt är förött!

Var äro vittnen, var de fränder,
en gång, en afton i denna sal
växlade blickar, tryckte händer
för att hälsa de ungas val?
När i bröllopsgården vid gillet
gnistrade vinet, sprakade snillet
och om tomtebolycka hölls tal?
Döda två! Och sårade resten,
gångna undan ur kättarns väg.
Den som dröjde till sist var prästen,
var det ej sällsamt, eller säg?
Allt är borta och gångna alla,
hemmet självt det gått på auktion.
Stormen kom och skutan fick falla,
lasten vräktes utan pardon!
Nå, vad mer! Besättningen bärgad,
skeppet utfick sin assurans,
skrovet är läck, förhydningen ärgad,
intet förlorats och intet vanns.
Intet förlorats! Räkningen talar
och då måste det vara så.
Nå, vad mera, de granna salar
lyckan lär ju oftast försmå.
Och när rävarne hava kulor
- sköna kulor i parentes -
nöt nu gatan med slitna sulor,
lägg ditt huvud var sten det ges;
ut och leta, gatan har stenar,
gränderna eljes de ha hotell,
fågeln bygger sitt näste på grenar,
vargen sover i egen fäll!
Är du ledsen, så skjut dig för pannan,
mången fick vara med mindre nöjd,
och en ann är så god som en annan,
bruten blir den ej vill bli böjd.
Än en blick dit inåt han sände
bak den rutan, där förr han satt
vid sitt arbet', då huvet brände,
såg när tändaren lyktan tände,
satt där ännu när det blev natt,
lyktan släcktes och upp han spratt.
Lyktan står där på trottoaren,
rutan är där och rummet med,
och tapeten, fast illla faren,
är densamma, men hänger ned.
Och han känner böckernas hylla,
väggens tavlor och byråns ur;
minnet hastar att bilden fylla,

bordet står där mot fönstrets mur.
Och där sitter en man och skriver,
handen skälver och pennan går.
Nu han hör hur mot papp'ret den river,
sträcker huvet att se vad där står.
Men där ligga de tomma bladen
långa, vita som lärft på blek.
Bläcket lämnar ej spår på raden,
pennan löper synbart på lek.
Nej, han skriver, han tror sig skriva,
se, nu lyfter han handen opp
liksom ville han tanken giva
ordets levande, luftiga kropp.
I sitt bläckhorn han ivrigt doppar -
se, nu vänder han ansiktet till -
dödmans ögon, stora som koppar,
stirra mörkt som en enda pupill,
när mot namnen bekant han nickar,
pekar tankfullt på verket sitt;
och ur halsens kotor han hickar:
"Ser du, jag börjar att skriva vitt!"

Ensam går han på folkfylld gata,
irrar hemlös och knuffar tål.
Tycker han hör hur mänskorna prata
främmande tankar på utländskt mål.
Råkar vaktmän i pickelhuvor
vaktande gathörn som vore det Rhen,
mörka blickar inunder luvor
söka skydd under torgets trän.
Ser palatser som Rhentrakts-borgar,
milliardhus, berlinerstil,
torn och spiror och järntrådskorgar,
gallerfönster, som trotsa fil.
Allt är skyddat, solitt och präktigt,
och som bakgrund syns en kasern. -
Fosterlandet är vordet mäktigt,
kryat upp sig med blod och järn. -
Ser så många nya pagoder,
unga Bonzer med chic och pli,
svansa runt kring avgudastoder,
öva svartkonst och trolleri;
häxprocesser och åtal väcka,
lysa i bann och sätta i cell!
Hoppas ännu få solen släcka,
tända brasor för skjutet spjäll.

Slamvulkanen har exploderat,
askan regnat ur bergets gap.
Sjunkna staden man renoverat,
sen åt persern man blev satrap.
Ja, barbaren har åter segrat,
baltiskt Hellas har sett sin grav,
där mot Österns horder sig lägrat
nordlig gränsvakt vid Arktiskt hav.
Det blev slutet på långa strider,
på fraktioner och på process!
Söndring segrat, och sent omsider
Filip vann på Demosthenes.
Troja varit! Vi varit trojaner,
vi ha sett vårt Dybböl och Als,
kallas svenskar och lutheraner,
men vi äro ingenting alls!

Hemsjuk pilgrim börjar att vakna
och för längtan han funnit bot.
Vad ej finnes han kan ej sakna,
skuddar stoftet utav sin fot.
Lik den vise, som sökte arken
undan flodens våta blockad
uppåt bergen i ödemarken,
flyr han ut från den sjunkande stad.

Femte natten.

Inknappat av *Bertil Rietz* 1997

Anmärkningar

av John Landquist

Ur Bonniers upplaga av år 1921

Läsarter i handskrifterna och de tryckta texterna (varibland tidigare upplagors tryckfel).

Till Sömngångarnätter (dikt 1-4) finns två handskrifter: dels originalkonceptet som författaren behöll i Paris och dels det manuskript, som sändes till Bonniers förlag i Stockholm och varefter arbetet trycktes.
Det förra befinner sig på Mauritzbergs arkiv i greve Birger Mörners ägo. Det skänktes av författaren till Verner von Heidenstam, som 1897 gav det till Birger Mörner enligt en inskrift av den förre i manuskriptet.
Det senare manuskriptet, som tillhör hr K.O. Bonnier, är endast delvis skrivet av Strindberg.
Inledningsdikten är av Strindbergs hand. "Första natten" finnes dels i avskrift av fru Siri Strindberg - den version som trycktes i Dikter - dels i ett av Strindberg rättat tryckt exemplar av denna upplaga - varefter

dikten sattes för Sömngångarnätter 1884. Andra natten förekommer blott i avskrift av fru Strindberg. Av tredje natten har Strindberg skrivit förra delen (t.o.m. strof 11: uselt var det - men det var dock stämning!); ett mellanparti fr.o.m. strof 12 t.o.m. strof 18 rad 18 är av fru Strindberg; slutet har återigen Strindberg skrivit. Av fjärde natten har fru Strindberg skrivit förra partiet (t.o.m. strof 17, rad 10: så oresonligt, så utan mening); det följande är av Strindberg. Slutet på fjärde natten (från och med strof 25) existerar - utom i konceptet - i två versioner; den första förkastades av Strindberg och en ny sändes.
Femte natten finnes i avskrift av fru Strindberg (med rättelser av Strindberg), inhäftad bland de övriga manuskripten till Tryckt och otryckt I.

Inledningsdikten

där ryker nyslaktat kött
Så hskr.2 (varefter uppl.1 sattes) och uppl.1-3. Hskr.1 (konceptet i Mauritzbergs arkiv): man köper det möraste kött.
Efter strof 2 i hskr.1 en sedermera struken strof:

På vita nickelkroken
där hänger filet och gigot,
och fattiga hungriga mänskor
därute stå och se på.

jag tyckte i kölden skalv
Så hskr.2. Hskr.1: jag tyckte av kölden skalv.

Det är ett urtaget hjärta - som dinglar där på sin krok.

Så uppl.1-3. Hskr.1:
Det är ett blodigt hjärta
som fryser där på en krok.
Hskr.2:
Det är ett urtaget hjärta
som fryser där på sin krok.

Första natten

Efter versrad 10 har Strindberg i korr. gjort tecken till versskillnad. Denna dock ej förut iakttagen i de tryckta uppl.; (beror på att följ. vers i uppl.1 börjar ny sida och mellanslag vid föregående sidas slut där ej iakttagits).

och blåser från fjädrarne järnvägsdammet
Hskr.1: och plockar från fjädrarne etc.

kring evigt samma den vänder och vrider - som pastorns fjärding i nyårstider.
Hskr.1: - den vrider och vänder - som pastorns fjärding av var man känder.

och sjöngo med den förfärliga sången
Uppl.3: och sjöngo med i etc.

men glömde också den tour de force
I Dikter 1883 lyder versen: men de glömde för stunden "la chose des forces"; ändringen gjord av Strindberg i det bevarade korr. till Sömngångarnätter (första natten).

som deras lamm så illa slaktat
I Dikter (1883): nyss så illa slaktat; ändringen gjord av Strindberg i korr. till Sömngångarnätter.

att han så falskligt fått gå sin ed
I Dikter: att han så tidigt fått etc.; ändringen gjord av Strindberg i korr. till Sömngångarnätter.

Apostlarne bredvid - - - sakens förlopp.
(ett blad) saknas i hskr.1.
apostlarne. Så i Dikter. I korr. till Sömngångarnätter -e rättat till -a, troligen dock icke av Strindberg (där finnas liksom i den följ. hskr. utom samma slags också ortografiska rättelser av samma hand vilka Strindberg icke kan ha gjort, då de strida mot hans stavningssätt). På samma sätt strof 10, rad 5: Ha, gamla tvivlare, ändrat till gamle i korr., vilken form bibehållit sig i uppl. 1-3.

där borta
I Dikter skrivet i ett ord, åtskilt i korr. till Sömngångarnätter i enlighet med Strindbergs vanliga skrivsätt; därför har ordskillnaden här också blivit gjord i samma strof rad 7 på vilket ställe samma uttryck hittills inkonsekvent tryckts i ett ord.

jag trodde min själ det var Prometeus - som hade sin démêlé med själve Zeus
Hskr.1 (konceptet): som hade sin affär med själve Zeus. Ändring till sista lydelsen i korr. till Sömngångarnätter.

till vite Krist en värdig pendant
Därefter är i konceptets marg. insatt:

Farväl du kyrka, här fann jag ej
en enda lösning av livets gåta,
här var dock skönt en gång få gråta,
när ödet endast gav grymma nej.

Dessa verser som saknas i Dikter, ha i Sömngångarnätter med några obetydliga förändringar ("du" till "nu", "av" till "på") placerats i slutet av strof 13, i stället för de två raderna i Dikter:

Vad en ande kan vara besynnerlig, tänk
som så narras av en gammal bänk!

och solen lyste på altaret i öster
Härefter i konceptets marg. följande i alla uppl. strukna vers:

Och tack för det nu, du gamla kyrka,
att hus du lånat åt ett kvalfyllt sinne.
Du är mig kär som ett barndomsminne.
Jag kan dig älska men icke dyrka.
På andra ställen jag nu vill leta
vad här i skymningen jag ej fann,
ty tron ej visshet mig skänka kan,
jag kan ej tro, nej, jag måste veta!

Men tåget det rasslar ren på perrongen
Denna strof saknas i hskr.1.

Andra natten.

sökte lugnet i Beauséjour

Hskr.1 (konceptet): som sökt lugnet i Beauséjour.

trädgårn

Så hskr.1. Hskr.2 (avskriften) och de tr. uppl.: trädgården. Den förra läsarten såsom Strindbergs här återinförd; härigenom kommer versen också att metriskt bättre korrespondera med rad 3, med vilken den bildar rimpar.

Solen skiner på vita murar - blåa druvor på grönt spaljér

Så hskr.1. Hskr.2 och uppl 1-3: blåa druvan (uppl. 2-3 därjämte: grön spaljér). Singularformen druvan antagligen felskrivning av avskriverskan; orig.-hskr:s. läsart är den naturligare och har här återinförts.

ingen druva kan liva anden

Hskr.1: där livar anden. Ändringen gjord av Strindbergs hand i hskr.2 (avskriften).

som själv av skapelsens jord är gjord

Hskr.1: skaparens jord. Ändringen gjord av Strindberg i avskriften.

Här dyrkar man endast det sköna skenet

"Endast" saknas i hskr.1, insatt av Strindberg i avskriften.

Jag hälsar er då, kasserade gudar.

Framför denna rad i avskriften tecken till versskillnad, som dock först i nuvarande uppl. iakttagits. I uppl.1 börjar denna vers ny sida. Samma förhållande mellan stroferna 9 och 10 samt mellan stroferna 14 och 15, där likaledes först i denna uppl. versskillnad blivit gjord enligt manuskriptets anvisningar.

När ingen fordrar på er man skall tro, - jag också lämnar er oskuld i ro.

Hskr.1:

> Och ingen fordrar på er man skall tro,
> och därför jag lämnar er oskuld i ro.

Av Strindberg i avskriften rättat till: När ingen - jag också lämnar etc. som i de tr. uppl.

den olympiske tropp

Så i hskr.1. E-ändelsen rättad till -a med blyerts i avskriften, icke av Strindberg. På samma sätt strof 14 rad 2: som vore dömde etc. och följ. rad kristne, strof 15 rad 17: stränge herrar och strof 15 rad 35: herrarne enligt hskr.1. E-ändelserna också här rättade till -a av annan hand i avskriften och ha därifrån influtit i de tr. uppl.

Jag tycker ni blivit etc.

Hskr.1: I blivit etc. Ändringen gjord av Strindberg i avskriften. Likaså längre ned: ni blivit så fula. Först: I blivit etc.

lindansarns puts

Hskr.1: clownens puts. Ändringen gjord av Strindberg i avskriften.

det hela berodde - på att den unge helt enkelt - trodde!

I uppl. 2-3 utropstecknet borta och nästa versrad fortsätter utan skiljetecken; tryckfel.

Ty svälja kameler

Hskr.1: Och svälja etc., rättelsen av Strindberg i avskriften.

och slut det blev på lek och på ras och glam

Så avskriften och uppl.1. Hskr.1: och slut blev på lek etc. Uppl.2-3: och slut det blev på lek och på ras och på glam.

jag medger nödd att I voren sköna - om ock I voren i botten flärd

Så uppl. 1-3. Hskr.1: om ock I vore i botten flärd. Avskriften: om ock I voro i botten (felskrivning). - Uppl.2-3 ha punkt efter rad 5, varigenom bisatsen "Om ock I voren i botten flärd" kommit att stå ensam; tryckfel.

giv fan personen, men tänk på saken

Så uppl.1-3 och även konceptets ursprungliga läsart, men sedan ändrad till: men håll dig till saken; så också

avskriften. I korr. har Strindberg tydligen änsrat tillbaka till den första läsarten.

Tredje natten.

Första hälvten av sången till asterisken efter strof 11, saknas i hskr.1 i Mauritzbergs arkiv, men finns i stället, handskriven av Strindberg, i det Bonnierska förlagets sättningsmanuskript.

stenkolsröken rökelse skänker...
I uppl. 2-3 komma mellan herrar (herrar, herrar), vilket beror på ett missförstånd av texten. Det föreligger ej här en ren upprepning; det senare herrar = härskare (i motsats mot slavar), det förra apposition (titel).

jag vill ösa ur era brunnar
Härefter i hskr.1 en sedan utesluten vers: jag vill öppna de slutna munnar; saknas redan i avskriften; versradens försvinnande är i sammanhanget snarast en vinst, men "brunnar" har därigenom kommit att bliva utan korresponderande rim.

teologiska hatet som gått på lur
Hskr.1: stått på lur. Ändringen gjord av Strindbergs hand i avskriften.

Svart är genast den enas svar...
Den enas - den andras enligt hskr.1 och avskriften. Uppl. 1-3: den enes - den andres.

Och kom, Voltaire, kom...
Och kom, Voltaire, kom, lär mig att flina - när tvivlets tårar krupit i sitt skrin. Så uppl. 1-3 och avskriften efter Strindbergs rättelse. Hskr.1: Och kom, Voltaire, kom lär mig att grina när tårarne torkat vid tvivlets flin.

visade väg men bjöd ej på åka
Så uppl.1-3 och sättningshskr. (här skriven av Strindberg själv). Hskr.1: visade vägen men bjöd ej - etc.

höll för ögat och ropte gå på
Så uppl. 1-3 enligt hskr.2. Hskr.1: slog med piskan och ropte gå på.

lärde en ofta att hoppa kråka etc
Hskr.1: lärde till himlen oss hoppa kråka. Ändringen gjord av Strindberg i hskr.2.

Fjärde natten

och man skall vara anständigt klädd
Avskriften: ty man skall vara anständigt klädd, antagligen rättelse av Strindberg i korr.

och saken stöter ett grand på förpaktning
Hskr.1: en smula på förpaktning; rättelsen gjord i avskriften av Strindberg.

Och fåglar han I förlorat rösten - av stadens eviga, eviga larm
Hskr.1: av stadens eviga dumma larm. "Eviga" på andra stället inskrivet i avskriften på en tom plats i versraden av Strindberg.

där allt är falskt som de köpta skratten
Så uppl. 1-3. Hskr.1: där allt är falskt, falskt som de köpta skratten. Falskt på andra stället överstruket i avskriften.

och så litet med känslan stämmande

Hskr.1: - med honom stämmande. Ändringen gjord av Strindberg i avskriften.

Det är en trädgård med en titel något för lång
Denna versskillnad i hskr., icke iakttagen i tidigare uppl.

Det kan ju kallas att läran skärpa
Hskr.1: att lagen (d.v.s. naturlagen) skärpa; ändringen gjord av Strindberg i avskriften.

de lägre djuren, onämnda alla
Uppl.3: omnämnda alla, tryckfel.

och in i retorten ligger en apa
Hskr.1: in i kolven etc,; ändringen gjord av Strindberg i avskriften.

Man ser på ämnet; men den som gjorde't,
om han var mästare eller gesäll,
han finns ej till för vedersakarn,
som tror på skon, men förnekar skomakarn.

Genom missförstånd av manuskriptet har i tidigare uppl. satts punkt efter gesäll, varigenom den föregående satsen blir oavslutad och meningslös. I hskr.1 är denna passus längre och lyder:

> - - - - - men den som gjorde't
> om han var mästare eller gesäll,
> skall han förnekas sin plats vid bordet?
> Du köper här hemma en Wienerstöflett,
> men fast du aldrig mästaren sett
> och vet att ej han finns i denna stan,
> så tvekar du ej att giva dig åt fan
> på att skomakarn fanns på okänd ort
> och att ej stöveln sig själv har gjort.

Avskriverskan har hunnit med raden: "Du köper här hemma en Wienerstövlett", då Strindberg ändrat sig, låtit stryka över de två sista raderna och själv tillskrivit de två raderna: han finns ej till för vedersakarn, - som tror på skon, men förnekar skomakarn. Dessa ansluta sig tydligen till det föreg., vilket dock ej vid sättningen uppfattats (frågetecken med blyerts i mskr.).

Ack, det jag visste väl långt förut
I avskriften: Och det etc.; skrivfel, rättat av Strindberg i korr.

som nu värderas så ynkligt föga
"Ynkligt" insatt av Strindberg först i avskriften.

och satt du icke i stolen fast - så låge du där, när ryggen brast
Hskr.1 och avskriften: så ligger du där, när ryggen brast; ändring i korr. av Strindberg.

Ty, höga lärdom, som hulpit makten
Här ingen versskillnad i avskriften, antagligen gjord av Strindberg i korr. Däremot efter "och dyrkat till himlahusen upp låsen" i strof 16 tecken till versskillnad i mskr., som i tidigare uppl. ej blivit efterföljd.

som prismat förrädiskt för ögat målar
Hskr.1: som prismats glas för ögat målar; ändring i avskriften av Strindberg.

det är dock alltid avundens tröst
Hskr.1: de nyktra en röst; rättelse i avskriften av Strindberg.

men på sin höjd en kemisk förening
Så hskr.2 och de tr. uppl. Hskr.1: endast en kemisk etc.

en stund så kort
Hskr.1: en stund helt kort.

där borta i tornet vid Johannis kyrka
Hskr.2 (här av Strindberg) först Johannisplanen, sedan kyrka överskrivet. Hskr.1: först kyrka, sedan planen överskrivet.

heldre
Uppl. 1-3: hellre.

en som är utom kåren
Hskr.1: som ej tillhör kåren.

och de stora planeter, man tror så gärna,
att de må vara de allra största,
de äro de minsta i själva verket
etc.
Hskr.1: - - att de som synas vara de största - i himlen räknas bland de första - de äro etc. Mellersta raden utesluten.

då halva vårt klot skall täckas av isar
Så uppl. 1-3. Hskr.1 och 2: halva klotet; rättelse i korr. av Strindberg.

då hjälpa ej kaklugnar eller spisar
Så hskr. och uppl. 2-3: kakelugnar (varigenom uppkommer en övertalig versfot).

då åkes skridsko på Bottnens vågor
Hskr.2: skidor. Hskr.1: på Östersjöns vågor.

som man kan räcka sin skyddande hand
Så hskr.2 och uppl. 1-3. Hskr.1: som man på allvar kan ta om hand.

de girige
Så hskr.2 (av Strindberg). Hskr.1:de giriga. Man ser här - som ofta - hur bägge formerna kunde ligga Strindberg lika nära.

och kölden åter sin kos har flytt
Så hskr.2. Hskr1. har: och kölden åter för solen flytt, vilket förefaller bättre; det är ej uteslutet att Strindberg i ren distraktion skrivit "sin kos har flytt", men då denna gissning naturligtvis är högst osäker, har den sista och till tryckning lämnade hskr:s läsart bibehållits.

känn så oändligt liten du är
Så hskr.2. Hskr.1: så ohyggligt liten etc.

i detta solars omätliga vimmel
Så hskr.2. Hskr.1: oändliga vimmel.

<u>hon börjar mista sitt gyllne hår</u>
Hskr.1 och 2: och börjar mista etc.; rättelse i korr. av Strindberg.

<u>Nå, varför bösta och varför bråka</u>
Här versskillnad enligt hskr., ej iakttagen förut (versen börjar i uppl. 1 ny sida).

<u>och verifierat det med spektraln</u>
Så hskr.2. Hskr.1: och satisfierat etc.

<u>som när man vänder ett gammalt plagg</u>
Så hskr.2. Hskr.1:vänder på gamla plagg.

<u>Nej, låt oss taga för ovisst visst</u>
Versskillnad enligt hskr.2 och uppl. 1, ej iakttagen i uppl. 2, 3.

<u>ej såsom slavar, men frie män</u>
enligt hskr.2. Hskr.1: ej såsom mesar men frie män.

<u>Nu har jag talat, och räddat min själ</u>
Denna vers förekommer på två ställen i hskr.2. På det först skrivna: räddar min själ.

<u>Men morgonen gryr! Det är nyårsdagen!</u>
Det manuskript (från rad 1 till slutet, 3 brevpappersblad), som först inlämnades, förkastades inom kort av förf. och ett annat insändes. Det förra finnes också bevarat, vadan alltså sista delen av fjärde sången finns i tre handskriftliga uppl.

<u>Statt upp då tvivlare</u>
Så hskr.2 och 3. Hskr.1: Statt upp du tvivlare.

<u>Om ock din dröm blev oftast bedragen</u>
Så hskr.3. Hskr.1-2: så ofta blev bedragen.

<u>Och skulle än lasset ofta stjälpas</u>
Enligt hskr.3. Hskr.1 och 2: om också lasset ofta skall stjälpas.

<u>Ditt liv är väl ej förmer än de andras,</u>
<u>du må nu prisas eller klandras!</u>
Så hskr.3. Hskr.1 och 2 ha därjämte två uteslutna rader; stället lyder där på följande sätt:

> Ditt liv är väl icke mera värt än de andras,
> om ock du prisas eller du klandras,
> stor sak i det, när priset är falt
> och klandret också kan ta betalt!

<u>Denna strof tilldiktad i hskr.3.</u>

<u>Här duger ej längre på vers att leka,</u>
<u>och när de knotiga påkar dras</u>
Hskr.2: Här duger ej längre att leka - och när de rasslande svärden dras etc.

<u>Hell, hemland! Natten är över! och följ.</u>
I hskr.2 och - med några obetydliga olikheter - hskr.1 har slutet följande lydelse (enligt hskr.2):

Hell hemland! Natten är över.
Det fega tvivlet som kraften söver,
för mogonsolen har vikit bort,
och middag ringer väl innan kort.
Då skall jag komma på ljusa dagen
och många gånger ännu bli slagen.
Men när han kommer den komma skall,
den rätte man och den sanne hjälte,
då spänner jag av mig stridens bälte,
och då är döparens dagar all!
Då skall jag hälsa den nye Messias,
som fick sitt elddop i tidens flod
och skulle krävas en droppe blod
och får Johannes ej än befrias
ifrån sitt tagna men tunga mandat,
då låt den trötte sitt hjärta behålla
och kasta't ej för hundar till mat,
då går jag hellre men utan prat
och lägger mitt huvud på Herodes' fat.

Se kring dig, tvivlare, hur andarne vakna
Här ingen versskillnad i hskr.3; antagligen gjord av Strindberg i korr.

Femte natten

Femte natten
har i hskr. till rubrik "Sömngångarnätter. Uppvaknandet", i Tryckt och otryckt I (1890): "Sömngångarnätter. Hemkomsten". I 1900 års uppl. har den införlivats med det övriga som Femte natten.

den hemsjuke
Så i Tryckt och otryckt I och uppl. 1-2. Hskr.: den hemsjuka, men då den blott är en avskrift, så har formen ej ansetts tillräckligt tillförlitlig att införas.

Nu då ändernas fylkade tropp etc
Dessa rader lyda i hskr.:

Livsled pilgrim drager till norden,
när som bokarne gå i knopp
och då ändernas fylkade tropp
visar vägen till fosterjorden.

ögat sjönk in i bleknat hull
Så uppl. 1-2 (1900 och 1912). I Tryckt och otryckt I: ögat sjunker in i bleknat hull.

Döda två! Och sårade resten
Hskr. och Tryckt och otryckt I ha kolon: döda: två! etc.

vaktande gathörn som vore det Rhen
Hskr.: som vaktade de Rhen.

unga Bonzer med chic och pli

Så hskr. och Tryckt och otryckt I. Sömngångarnätter 1900 och 1912: Bonzel, tryckfel.

uppåt bergen i ödemarken
Tryckt och otryckt I: uppå bergen etc. Uppl. 1900 och 1912: uppåt.

flyr han ut från den sjunkande stad
Hskr.: sjunkna stad.

John Landquist.

Inknappat av *Bertil Rietz* 1997